

ČUTNOBIOGRAFSKI SPREHODI

Med antropologijo čutov in antropologijo digitalnih tehnologij[†]

Izvirni znanstveni članek | 1.01

Datum prejema: 26. 11. 2018

Izveček: Avtorja v članku predstavitava čutnobiografske sprehode ter jih postavita v razmerje z umetniškimi prisvajanja hoje, saj so prav ta posredno ali neposredno vplivala na nastanek omejenih metode, pa tudi z drugimi, v zadnjih letih priljubljenimi sorodnimi metodami. Orišeta tudi nekatera etična vprašanja, ki jih implicirata zbiranje in hramba podatkov v času, ko je uporaba digitalnih tehnologij tako med ljudmi, ki jih raziskujeta, kot tudi kot metodološkega pripomočka vseprisotna. Avtorja v sklepu poudarita, da do čutnih zaznav nimamo neposrednega dostopa in da moremo spoznati le ubeseditve teh zaznav.

Ključne besede: čutnobiografski sprehodi, antropologija čutov, digitalne tehnologije, hoja v umetnosti in humanistiki, metodologija

Abstract: The article describes sensobiographic walks and outlines artistic appropriations of walking, since these directly or indirectly influenced the emergence of the said method, as well as other related methods that have recently become popular. It addresses some of the ethical issues implied by collection and storage of data at a time when the use of digital technologies, both among the people studied and as a methodological aid, is ubiquitous. The article concludes by stressing that no immediate access to sensory perception is available and that it is possible to know only the verbalizations of these perceptions.

Keywords: sensobiographic walks, anthropology of the senses, digital technologies, walking in art and humanities, methodology

Uvod

Elementarno spoznanje antropologije čutov je, da se v času in prostoru spreminjajo tako sodbe, ki jih imajo ljudje o čutih in čutnozaznavnem, kot tudi način, na katerega ljudje individualno in kolektivno zaznavajo svoje neposredno okolje, in to kljub temu, da je razpon možnih načinov zaznavanja transcendentno in biološko omejen. Med dejavnike, ki vplivajo – ne pa tudi določajo – na načine čutne zaznave, moramo prišteti tudi tehnologijo v najširšem pomenu besede (Hansen 2012 po Venäläinen v tisku). Rečeno preprosto, čutna zaznava je (tudi) kulturno in družbeno pogojena (npr. Csordas 1994; Classen 1997; Howes 2003; Le Breton 2017). V zadnjih treh desetletjih sta se v zvezi s proučevanjem čutne zaznave izoblikovali dve prevladujoči usmeritvi, 'antropologija čutov' (angl. *anthropology of the senses*) in 'čutna antropologija' (angl. *sensory anthropology*), ki si kljub nekaterim skupnim podmenam na nekaterih mestih nasprotujeta (glej Pink 2010a, 2010b; Howes 2010a, 2010b, 2011a, 2011b; Ingold 2011a, 2011b).²

Le s težavo spregledamo tektonske premike v genetskem inženiringu, medicinski biotehnologiji, ki med drugim – vsaj na videz – razbijajo »naravne« omejitve človekove zaznave ali to obljudljajo. Ob tem je treba nujno poudariti, da se je tovrstna »visoka« tehnologija, kar nikakor ni presenetljivo, izkazala za izvrstno gojišče vsakovrstnih fantazem.³ Sočasno pa smo bili priče tudi nizu na videz drobnih novosti, ki so prepojile naša vsakdanja življenja (Horst in Miller 2006). V mislih imava tako rekoč vsepri-

človekovega udejstvovanja zavezana čutnozaznavnemu in materialnosti, pa se, če poenostavimo, razhajajo v konceptiji subjekta in kulture ter posledično v poudarkih svojih interpretacij: za prve so posamezniki in posameznice utelešenja edinstvene in bolj ali manj koherentne kulture, ki omogoča osmišljanje čutnozaznavnega, za druge pa so posamezniki in posameznice obenem univerzalna in singularna telesa, ki med opravljanjem dejavnosti nenehno razvijajo svoje čutnozaznavne zmožnosti, pri čemer je pojem kulture odveč. Če na katerokoli izmed omenjenih usmeritev pogledamo s stališča ene od njiju, se zgodba seveda precej zaplete – a o tem kdaj drugič. Čeprav ne slediva Davidu Howesu, ki (slabo utemeljeno) trdi, da antropologija čutov zaobjema tudi čutno antropologijo, sva se za termin »antropologija čutov« odločila, ker ga razumeva kot širši pojem, ki označuje vsakršno usmeritev v antropologiji, ki v svojem raziskovanju in premisleku družbenega in kulturnega življenja posebno pozornost namenja čutni zaznavi.

3 Kako je internet buril domišljijo, najlepše kažejo znanstvenofantastična dela. Kot paradigmatski primer omenjava zgolj roman *Nevromant* Williama Gibsona iz leta 1984, ki je nastal veliko pred množično uporabo svetovnega spleta.

1 Članek je nastal v raziskovalnem projektu »SENSOTRA – Čutne transformacije in transgeneracijski okoljski odnosi v Evropi med letoma 1950 in 2020« (ERC-2015-AdG 694893), ki ga financira program za raziskave in inovacije Obzorje 2020 Evropskega raziskovalnega sveta (ERC).

2 Če se tako predstavniki prve (npr. Howes, Classen) kot druge (npr. Pink, Ingold) usmeritve strinjajo s tezo, da so prav vsa področja

* Blaž Bajič, dr. etnologije, kulturne in socialne antropologije, Univerza Vzhodne Finske, Filozofska fakulteta, Šola za humanistiko, Yliopistokatu 2, FI-80101 Joensuu, Finska; blaz.bajic@uef.fi.

** Sandi Abram, mag. socialne in kulturne antropologije, Univerza Vzhodne Finske, Filozofska fakulteta, Šola za humanistiko, Yliopistokatu 2, FI-80101 Joensuu, Finska; sandi.abram@uef.fi.

sotne mobilne telefone s funkcijami »tekstanja«, »četa-nja«, »snepanja«, »šeranja«, »storijev« in opremljanja z različnimi ključniki,⁴ dostopnosti do svetovnega spleta ter javnih Wi-Fi točk, najrazličnejših aplikacij s podporo integriranih senzorjev gibanja, temperature, pritiska, svetlosti, prenosnih predvajalnikov glasbe, fotoaparatorov in kamer, čitalcev kartic, prstnih odtisov in retine – danes praviloma združenih v eni sami napravi. Da so (in bodo) tovrstne tehnologije pomembno zaznamovale življenje na vseh koncih planeta, je hitro postalo jasno, a določenih učinkov se začnemo zavedati šele sedaj, ko odraščajo generacije, ki življenja brez svetovnega spleta in »pametnih« mobilnih telefonov sploh ne poznajo. Pomislimo samo, kako svoje neposredno okolje zaznava in kakšne pomene mu pripisuje tisti, čigar izkušnje sooblikujejo vsakdanje digitalne tehnologije (o pojmu vsakdanje tehnologije glej Michael 2001). Po drugi strani pa se danes poslavljajo ljudje, ki so se rodili, odraščali in se postarali brez omenjenih tehnologij oziroma so jih začeli uporabljati šele v tretjem življenjskem obdobju. Ob omenjenem razmahu vsakdanje digitalne tehnologije ter t. i. generacij 'digi-rodcev' in 'digi-seljencev'⁵ se je treba zavedati, da so pripadniki in pripadnice različnih generacij zaradi neenakih dispozicij tehnologije sprejeli na sebi lastne načine.⁶

4 Omenjeni izrazi opisujejo oblike in načine komunikacije, ki jih omogočajo različna spletna družbena omrežja oziroma aplikacije na t. i. pametnih mobilnih telefonih (Facebook, Snapchat, Viber, Instagram, WeChat itd.). Same izraze uporabljajo predvsem mlajši uporabniki in uporabnice družbenih omrežij.

5 S terminom 'digi-rodci' prevajava izraz *digi-native*, pri čemur slediva že ustaljenemu prevodu *digital natives* in *digital immigrants* v 'digitalni domorodci' oziroma, še bolje, v 'digitalni domačini' in 'digitalni priseljenci' (npr. Luther in Oblak Črnič 2015; Stanojev in Florjančič 2018). Večina literature nereflektirano uporablja termin 'domorodec' (za kritično razpravo glej Thomas 2011), predlagani prevod 'digi-rodec' je zato po eni strani ironičen in figurativen, po drugi pa jemlje v zakup kolonialno in rasistično prtljago termina. Digitalne 'priseljence' bi po analogiji lahko prevajali kot 'digi-seljence'.

6 Opažanje očitanih sprememb v zgodovini Evrope je spodbudilo nastanek projekta »SENSOTRA – Čutne transformacije in transgeneracijski okoljski odnosi v Evropi med letoma 1950 in 2020«. Osrednji cilj raziskave je s primerjavo spominov in izkušenj pripadnikov in pripadnic dveh različnih generacij, živečih v treh srednje velikih mestih, ustvariti novo razumevanje okoljskih odnosov v evropskih mestih, in sprememb, ki so se zgodile v preteklih sedmih desetletjih. Pri raziskovanju kulturne zgodovine čutnega v Evropi posebno pozornost namenjamo prav vlogi digitalne tehnologije, se pravi vprašanju, kako je digitalna tehnologija vplivala na zaznavo in dojetje urbanega prostora. Predvideva se, da bo razlika v zaznavi in dojetju okolja med pripadniki in pripadnicami različnih generacij najopaznejša prav v zvezi z vprašanjem vpliva digitalnih tehnologij. Projekt sicer sestavljajo relativno avtonomni raziskovalni segmenti, ki naslavljajo specifična, a komplementarna področja (glej Spletni vir 1). Prvi del je posvečen preobrazbam in posredovanju čutnozaznavnih izkušenj na ravni vsakdanjega življenja, drugi je namenjen proučevanju prepleta utelešenega spominjanja tako s čutno zaznavo kot prostorsko in časovno umeščeno dejavnostjo, tretji del pa 'čutni skupnini' (*sensory commons*; Venäläinen v tisku), se pravi temu, kako lahko čutno zaznavanje proučujemo kot skupno, kolektivno in ne zgolj kot zasebno, individu-

V pričujočem prispevku se osredotočava na metodo čutnobiografskih sprehodov in omenjava »pomožni« metode, poglobljeni intervju in analizo sekundarnega gradiva. Poleg tega orisujeva zgodovino umetniških prisvajanj hoje, saj so prav ta posredno ali neposredno vplivala na nastanek čutnobiografskih sprehodov, pa tudi drugih, sorodnih metod (Järviluoma 2016: 201). Navsezadnje pa se posvečava še nekaterim etičnim razsežnostim, če ne kar paradoksom, ki jih tovrstno zbiranje in hramba podatkov implicirata v času vseprisotnosti uporabe multimedijskih tehnologij. Preden se posvetiva navedenemu, še beseda o izbranem pristopu.

Zelo kratka metodološka opomba

Čeprav prve ugotovitve še vedno trajajoče raziskave lahko pričakujemo sredi leta 2019, si osrednje metodološko orodje v projektu »SENSOTRA«, če ne zaradi drugega, zaradi svoje inovativnosti in zanimive genealogije, zasluži nekaj pozornosti. Podobno velja za etične vidike raziskave, saj imata snemanje in hramba velikanskih količin podatkov določene implikacije, s katerimi se pri etnografskem terenskem raziskovanju običajno ne srečamo.

Nadaljnji opis čutnobiografskih sprehodov temelji na dolgotrajnem sodelovanju in neposredni udeležbi v raziskavi v vseh njenih pojavnih oblikah. Kot raziskovalca sva se do sedaj skupaj s sodelujočimi udeležila 44 čutnobiografskih sprehodov; kot intervjuvancā – sprehajalca pa sva se podala vsak na »svoj« čutnobiografski sprehod. Pri tem sva ves čas ostajala »instrument opazovanja v danem času in prostoru« in prakticirala »etnografijo z vsemi svojimi čuti« (Muršič 2006: 52); ta je raziskovala čute, čutne zaznave in spominjanje ter izkušnje pripadnikov in pripadnic dveh generacij, povečini živečih v Ljubljani. Ob tem sva tematično spoznavala z branjem literature, s pripravo in z analizo najrazličnejših gradiv (soglasij, medijskih najav, pravil za transkribiranje, vabil in dopisov za sodelovanje, slikovnega gradiva ipd.), z neformalnimi pogovori in druženjem z zaposlenimi. Kar sledi, je, če uporabiva Cliffordov (1986) izraz, delna resnica, saj bi drugi sodelujoči, tako zaposleni kot sogovorniki – sprehajalci, projekt in njegove sestavine bržčas reprezentirali drugače.

O čutnobiografskih sprehodih v raziskavi »SENSOTRA«

Preden se posvetiva metodam zbiranja podatkov, se pravi, metodi čutnobiografskih sprehodov, poglobljenih in-

alno početje. V raziskavo, ki poteka v Ljubljani, Turkuju na Finskem in Brightonu v Veliki Britaniji, so vključene osebe, rojene pred letom 1950 ter med letoma 1990 in 2005. Z namenom doseganja zastavljenih ciljev je vodja raziskave, finska etnomuzikologinja in kulturologinja Helmi Järviluoma, razvila metodo čutnobiografskih sprehodov (Järviluoma 2016). Raziskava v Ljubljani in Turkuju še poteka, v Brightonu pa se je začela jeseni 2018.

tervjujev in analizi sekundarnega gradiva, še nekaj besed o naboru in izboru sodelujočih. Raziskava poteka v treh mestih treh držav. V vsakem mestu načrtujemo 64 čutnobiografskih sprehodov z 32 pari, z vsako osebo iz transgeneracijskega para opravimo sprehod, ki ta ga vodi po lastni izbiri (več o poteku čutnobiografskih sprehodov v nadaljevanju). V celotnem projektu bomo skupno izvedli 192 sprehodov po Ljubljani, Turkuju in Brightonu, pri čemer bomo vse sprehode zvočno posneli z mikrofonom Zoom H2n, ki zajame tudi okoljske zvoke, slikovno pa s kamero Olympus Tough TG-Tracker. Udeleženci in udeleženke si kamero namestijo na telo, tako da ta okolico snema z njihove perspektive. Poleg tega občasno uporabljamo tudi sferično kamero Ricoh z opcijo 360-stopinjskega snemanja in fotografiranja.

Polovica vseh sodelujočih v raziskavi so umetniki in umetnice. Poraja se namreč vprašanje, ali niso nemara umetniki najbolj dojemljivi 'čutni pričevalci' (angl. *sensewitnesses*; Jarviluoma 2016) zgodovinskih obdobij in sprememb. Kot nakazuje pojem čutni pričevalci, nas umetniki in umetnice zanimajo zaradi njihove specializirane »uporabe« čutov. Pri tem je treba poudariti, da smo izbrali izjemno »demokratičen« kriterij, kdo je umetnik in po čem je umetnik: umetnik je vsak, ki se tako sam opredeli. Bolj formaliziran umetniško-zgodovinski ali umetniško-kritični kriterij bi vnaprej izključil ne le tiste, ki, na primer, nimajo ustrezne izobrazbe – zakaj bi, denimo, v akademskem glasbeniku videli izostreno uho, v tonski tehničarji pa ne? – pač pa tudi tiste, izurjene v rabi čutov, ki jih navadno ne povezujemo z umetnostjo, na primer parfumarje in kuharje kot posebej večje vohanja in okušanja. Zlasti relevantna so umetniška dela, ki pa jih ne obravnavamo na običajen historicističen način (interpretacija dela na temelju zgodovinskega konteksta, v katerem so nastala), temveč, sledeč Walterju Benjaminu (1998), dialektično, kjer, narobe, umetniško delo ponuja ključ za razumevanje določenega zgodovinskega obdobja in sprememb. Jasno je, da neposredni dostop do preteklega čutnozaznavnega ni mogoč, skozi umetniška in estetska⁷ dela pa lahko prav z njihovim razlikovanjem – med drugim tudi na ravni »struktur občutenja« (Williams 1977) – v odnosu do poznejših del in njihovih obdobij zakoličimo zgodovinske spremembe v čutnozaznavnem. Tako lahko različna pretekla obdobja nemara razumemo bolje kot bi jih, če bi jih obravnavali posamezno, s »potopitvijo« v partikularnosti konteksta. Ker so si umetniki in raziskovalci v 20. stoletju hojo prisvajali na raznolike načine (Careri 2017; o antropološkem razumevanju prisva-

Slika 1: Razglednica SENSOTRA. Fotomontaža: Sandi Abram, 2017.

janja v umetnosti glej Schneider 2003), se hoja kot način ustvarjanja ali kot umetniško delo tako kar sama ponuja kot kontrapunkt čutnobiografskim sprehodom (o hoji v umetnosti več v nadaljevanju). Na enak način obravnavamo tudi dela tistih sodelujočih, ki se sicer nimajo za umetnike, a so z nami pripravljene deliti svoje stvaritve.

Ker se v raziskavi osredotočamo na izkušnje oziroma spominjanje pripadnikov in pripadnic dveh različnih starostnih skupin, smo k rekrutaciji pristopili na podlagi predpostavke, da bomo mlajše lažje dosegli z digitalnimi mediji, starejše pa s »klasičnimi« prijemi razpečevanja po množičnih javnih občilih in s tiskovinami (z razglednicami, s plakati, z vabili). V ta namen smo denimo izdelali razglednico z upodobitvijo križišča Gosposvetske ceste in Dalmatinove ulice s Slovensko cesto s pogledom na kavarno Evropa. Na sprednji strani razglednice se prekrivajo elementi mestne krajine iz šestdesetih oziroma sedemdesetih let 20. stoletja in donedavne sedanosti (glej Slika 1), na zadnji strani pa so navedene ključne prvine raziskave in kako se vključiti vanjo. Potihoma smo se nadejali, da bodo razglednice zaokrožile po Ljubljani, ljudje pa bi se nato prijavi k sodelovanju. To se, ob eni samcati izjemi, ni zgodilo. Ko pa smo po slabšem odzivu starejših poskusili še z oglasom na družbenem omrežju Facebook, v katerem smo uporabili isto podobo, je na naše presenečenje oglas nemudoma prejel prve vseečke, tem pa je kmalu sledila kopica komentarjev. Sčasoma se je nabralo lepo število vseečkov, med komentatorji pa se je razvila pravcata razprava o tem, kaj je bilo na upodobljenem kraju in v njegovi neposredni okolici mogoče videti, slišati, okusiti, zavonjati in potipati v preteklosti (glej Slika 2). Pozneje, ko smo z nekaterimi razpravljavci z družbenega omrežja Facebook osebno govorili in tudi opravili čutnobiografske sprehode, smo izvedeli, da je bila zanje in za to, da so se odzvali tako na Facebooku kot tudi na vabilo k sodelovanju v raziskavi, ključna upodobljena lokacija. Prav vsi, s katerimi smo govorili, so namreč svojo mladost preživljali na omenjeni lokaciji oziroma jo pogosto obiskovali (na primer določ-

⁷ Treba je poudariti, da izraz estetika, ki ga je v 18. stoletju sicer formuliral Alexander Baumgarten in ga danes razumemo predvsem v zvezi s kategorijo lepega oziroma, splošneje, s sodbami okusa, izvira iz starogrškega *aistetikós* (αισθητικός), ki v dobesednem prevodu pomeni 'čuten, zaznaven'. Estetika nas torej vselej napeljuje na čutnozaznavno, in splošneje, in telesno razsežnost človeške izkušnje (Eagleton 1990: 13).

Sensotra · 8 May ·

Kaj je bilo v Ljubljani včasih moč vohati, okusiti, slišati, tipati in videti? Ste rojeni v obdobju 1930-1949 in bi želeli z nami deliti svoje spomine na preživljanje vaše mladosti v Ljubljani? Vabimo vas, da se udeležite raziskave, v kateri nas zanima zgodovina čutnega zaznavanja okolja in vplivov digitalne tehnologije.

Raziskava poteka v obliki sprehodov po vaših priljubljenih poteh. Sprehodi potekajo v pari, v katerih sodelujeta pripadnika dveh generacij. K sodelovanju pa lahko povabite tudi vaše vnuke oziroma vnukinje in druge mlajše sorodnike, rojene med 1990-2005. Vaše udeležbe bomo izjemno veselili!

UEF.FI
Čutne transformacije Sign Up
Vabilo k sodelovanju v mednarodnem raziskovalnem projektu

64 21 Comments 5 Shares

Like Comment Share

Nuša Zivela sem od rojstva 1946 na Go sposvetski 10, zraven Lovca, Slamica, nasproti Leva, dela vskega doma kjer so imeli pokalico, kr aherle brez alk. pija. ca, otroškega igrice a, nasproti Slamica pekarna, zraven slasticarna i.t.d. pr elepi spomini. 2

Jurre

Rajko tu so pekli najboljše pečenice, ko mulci nismo imeli denarja nam je prodajalka dovolila da smo namakali kruh v zos in jedli bilo je super 3

Tanja Na poti s telovadbe v Narodnem domu sem na vogalu nasproti Name kupovala krompirček...mmm kako je dišal... 3

Marko V Evropejčku nas je natararica, če si bil preglašen, špricala s sifonom! 1

Slika 2: Prirojeni posnetek zaslona razprave na družbenem omrežju Facebook med potencialnimi sodelujočimi, 8. 1. 2018.

no obdobje stanovali v okolici, zahajali v kavarno Evropa, obiskovali gostilno Figovec). Ob njeni upodobitvi, ki, kot rečeno, (ra)združuje »takrat« in »danes«, pa so spomini na takratno obdobje in najrazličnejše čutne zaznave ter z njimi povezane pripetljaje privreli na dan tako rekoč sami od sebe, komentarji drugih pa so tok spominjanja le še dodatno spodbudili.

Očrtani razvoj dogodkov v zvezi z razglednico in njenim prenosom v digitalni svet je zanimiv iz dveh razlogov: prvič zato, ker ruši poenostavljene, pogosto esencializirane predstave o digitalni nepismenosti starejših (Buckingham 2011; Thomas 2011), in drugič zato, ker v sebi zgošča nekatere ključne mehanizme delovanja čutnobiografskih sprehodov. Pri vsakem sprehodu – poleg najmanj enega raziskovalca – sodelujeta dve osebi, rojeni v različnih obdobjih. Vsaka sodelujoča oseba v enem od sprehodov prevzame vodilno vlogo. Oseba, ki vodi sprehod, določi pot, ki si jo bodisi izbere vnaprej bodisi se na kraju samem spontano odloči, kje bomo pot nadaljevali oziroma jo končali. Udeležence in udeleženke prosimo, naj nas popeljejo po poteh, ki so bile oziroma so iz nekega razloga zanje še vedno pomembne in jih nanje vežejo spomini. Četudi nas večina izbranih poti pelje po ulicah, trgih, brežinah in parkih Ljubljane, to seveda ne izključuje obiska zaprtih prostorov, denimo kavarn, restavracij, javnih ustanov, notranjih dvorišč ali njihovih domov. Čeprav poudarjamo, da nas zanima osebna, biografska pripoved, se kljub temu včasih pripeti, da nas sprehajalke in sprehajalci namesto po »osebnih« poteh popeljejo na »turistični« ogled, denimo »Plečnikove Ljubljane« – a tudi takšna odločitev je za nas relevantna.

Stava čutnobiografskih sprehodov je naslednja: s tem ko bomo udeležence in udeleženke raziskave med sprehodom soočili s kraji oziroma prostori, zanje pomembnimi v preteklosti in/ali sedanosti, jih bomo spodbudili k spominjanju in pripovedovanju. Pomembna komponenta mehanizma je njegov transgeneracijski moment: nemalokrat se med sprehodi namreč zgodi, da imata tako mlajša kot starejša oseba izkušnje, povezane s specifičnim krajem oziroma prostorom. Primerjava teh izkušenj spodbudi nadaljnje spominjanje in pripovedovanje (glej Muršič v tisku). Situacije, v katerih so si pripovedi sosprehajalca ali sosprehajalke tuje, niso nič manj učinkovite, saj prav njihova nenavadnost deluje kot spodbuda za nadaljevanje pogovora. Večkrat se denimo zgodi, da starejši mlajšim želijo predstaviti obdobje, ki ga, kot radi poudarijo, ni več in ki ga mladi preprosto ne poznajo. Medgeneracijski razkorak pa se dogaja tudi v obratni smeri, na primer ko mlajši opisujejo dejavnosti, ki jih starejši ne poznajo. Specifične čutne zaznave na kraju samem (ali njihovo umanjkanje) sprožajo spomine in asociacije tako na enkratne, neobičajne izkušnje kot tudi na tiste bolj pogoste, vsakdanje, ki se kljub temu da so osebne, vselej navezujejo na družbenozgodovinska obdobja, v katerih nastajajo. Spominjanje oziroma pripovedovanje o spominih, kot potekata v kon-

tekstu čutnobiografskih sprehodov, pa tudi sicer, seveda ne prikažeta čutnih zaznav in obdobij, v katerih so nastala, kot so se »dejansko« zgodila, temveč omogočita osebno pripoved, ki nastaja tukaj in zdaj. Spominjanje je namreč situirana dejavnost, razpeta med preteklost in sedanjost (Karalajnen 2009; Järviuoma 2016).

Ker so čutnobiografski sprehodi dinamični in se kljub ustavljanju na ključnih mestih včasih odvijajo prehitro, da bi utegnili povedati vse, kar je treba, jih sklenemo s kratkim polstrukturiranim intervjujem in tako »nadoknadimo« manjkajoče. Iz podobnih razlogov izvajamo tudi poglobljene intervjuje, ki so namenjeni temu, da udeležence in udeleženke spodbudimo k podrobnejšemu opisu njihovega zaznavanja in doživljanja okolja, javnih in zasebnih prostorov, enkratnih pripetljajev in ponavljajočih se dogodkov v preteklosti oziroma sedanjosti. Te bova opravila s tretjino vseh udeležencev in udeleženek. Intervjuji namreč pomagajo pri razumevanju pomena, ki ga imajo čuti in čutne zaznave v življenjih sogovornikov. V razpravi o izvajanju čutne etnografije je Sarah Pink (2009) med drugim zapisala, da je intervju veččutni dogodek in kontekst 'umeščenega védenja' (angl. *emplaced knowing*). Sarah Pink obenem intervju opiše kot »proces, skozi katerega lahko (na več načinov) izvemo, kako udeleženci raziskave reprezentirajo in kategorizirajo svoje izkušnje, vrednote, moralne vrednote, druge ljudi in stvari /.../ tako, da smo pozorni na njihove obravnave čutov« (2009: 81). Prav to je bistvo tovrstnih poglobljenih intervjujev, pri čemer pogovor dopolnjujemo oziroma sploh začenjamo z iztočnicami, ki jih ponujajo čutnobiografski sprehodi kot primeri konkretnih interakcij z okoljem. Skupaj s sodelujočimi si ogledamo izbrane odlomke posnetkov sprehodov, ki odpirajo posebej relevantna vprašanja, odgovore nanje pa iščemo s pogovorom in z refleksijo.

Tako kot čutnobiografski sprehodi so tudi poglobljeni intervjuji prostor spominjanja in pripovedovanja oziroma umeščenega védenja (Pink 2009). V nasprotju s sprehodi, kjer nujno in vselej sodelujeta dve osebi različnih starosti, poglobljene intervjuje izvajamo tako z obema sodelujočima naenkrat kot tudi z vsakim posebej. Upoštevati je namreč treba medosebni odnos in dinamiko med sodelujočima v posameznem paru. Zgodi se, da se enakovredno dopolnjujeta, pa tudi, da eden težje pride do besede.

Dodaten vpogled v »čutne režime« (Howes 2003) nam omogoča obravnava t. i. sekundarnega gradiva. Gre za izdelke, ob katerih se moramo »soočiti« s čuti in ki imajo ukodirane določene moduse čutne zaznave, kot taki pa nam lahko veliko povedo o času njihovega nastanka. Pogosto se moramo s tovrstnimi izdelki soočiti večmodalno, se pravi z uporabo več čutov, čeprav je res, da mnogokrat prevladuje vidna, slušna, okušalna, vohalna, tipalna ali kinestetična dimenzija. Upoštevamo lahko najrazličnejša umetniška dela, vsakovrstne spletne izdelke (objave na družbenih omrežjih, blogi, vloge, fotografije, sebk

itn.), dnevniške zapiske, pisma, besedila v javnih občilih, razglednice, pijače, hrano itn. Ugotavljamo, da ne le fotografije (glej Degen in Rose 2012), temveč vsakršno sekundarno gradivo spodbudi pogovor o čutnih zaznavah in izkušnjah. Ogleđ posnetkov čutnobiografskih sprehodov med poglobljenimi intervjuji nudi naknadno priložnost, da partikularne umeščene čutne in telesne izkušnje ter vednje izbranih udeležencev še dodatno raziščemo.

Čutnobiografski sprehodi in uporaba različnih snemalnih naprav ter branje najrazličnejših izdelkov se vpisujejo v razpršeno, večplastno »tradicijo« hoje v umetnosti in – predvsem zadnje desetletje ali dve – humanistiki. Naslanjanje metode čutnobiografskih sprehodov na omenjeno »tradicijo« hoje je tako eksplicitno (na primer v razmerju do zvočnega sprehajanja skladateljice in »zvočne ekologije« Hildegard Westerkamp [Spletni vir 2]) kot implicitno (denimo v primeru psihogeografije). Nekatere tokove te »tradicije« in njeno genealogijo v najbolj grobih potezah oriševa v naslednjem razdelku.

O prednikih in sorodnikih metode čutnobiografskih sprehodov

Predhodnike sodobnega zanimanja za hojo lahko iščemo tudi v navdušenju angleških romantikov nad naravo; v hoji v naravi in na podeželju so videli rešitev »estetskih težav, ki jih je povzročila hitra industrializacija« (Wallace po Edensor 2000: 83). V 18. in 19. stoletju, v času širitve železniškega omrežja in industrijskih mest, so hojo postopoma prenehali povezovati z revščino, s kriminalnostjo in z norostjo ter jo začeli dojemati kot način povezovanja z izgubljenimi koreninami, estetskimi in moralnimi vrednotami, inherentnimi naravi, z modusom individualistične gradnje jaza ter kontemplacije posameznikove vloge v stvarstvu. Hoja je postala »prostor« izrazitega refleksivnega opazovanja (in nadzorovanja, se pravi discipliniranja, ki pa ni bilo prepoznano) posameznikovih telesnih občutkov, čutnih zaznav in dojemanja okolja. Jasno je, da »romantični duh« preveva dobršen del sodobnega antropološkega raziskovanja čutne zaznave (predvsem v t. i. čutni antropologiji), kjer je ta precej naivno postavljena kot področje avtentičnega in neodtujenega bivanja v nasprotju z jezikom in reprezentacijo kot sfero postvarele in odtujene abstraktnosti (glej Bajič 2016: 22–24). Razlika med »klasičnimi« in antropološkimi romantiki je v tem, da slednji zavračajo vsakršno distinkcijo med naravo in kulturo, »dom« pa najdevajo prav povsod.

Skoraj sočasno z romantiki je o hoji in hodcih oziroma natančneje o *flânerie* in *flâneur*-jih, 'postopačih' in 'opazovalcih', pa tudi 'sanjavcih' ter življenju na ulicah in v arkadah Haussmanovega Pariza, mnogo bolj »trezno« pisal Charles Baudelaire. Njegovo pisanje o *flânerie* je pomembno vplivalo na nekatere filozofske, avantgardne umetniške in politične podvige (Coverly 2006), ki so »resnico« sodobnega

življenja povečini iskali v urbanem in ne naravnem oziroma ruralnem kontekstu.⁸

Francesco Careri (2017) je v pregledu umetniških prisvajanj hoje v 20. stoletju identificiral tri ključne momente: dadaistično-nadrealističnega, leteristično-situacionističnega ter moment med minimalizmom in landartom (krajinsko oziroma zemeljsko umetnostjo).⁹ Kljub propadu ideje »laičnega romanja« dadaistov v začetku dvajsetih let je njihov poziv k opazovanju opazovanja, k naključnim in nesmiselnim srečanjem na pohajanjih, prepričal Aragona, Bretona in Soupaulta, da so se kmalu lotili desetdnevnega pohajkovanja-popisovanja-sanjarjenja. Svojo metodo so vzporejali s psihoanalizo in iskali »nezavedno mesto«, ki je navedenim umetnikom ponudilo snov za več leposlovnih del, ta pa so nadalje vplivala na leteriste in situacioniste. Če je bila ključni element nadrealističnih *déambulations* igra naključij, pa so leteristi, predhodniki Situacionistične internacionale, dobrih trideset let pozneje v hoji prepoznali način spodbijanja družbenopolitičnega *statusa quo*. To prepoznanje je svojo paradigmatsko različico dobilo v teoriji in praksi psihogeografije, ki jo je Guy Debord (Spletni vir 3) opredelil kot »proučevanje natančnih zakonitosti in posebnih učinkov geografskega okolja, zavestno urejenega ali ne, na čustva in vedenje posameznikov«.

Porajajoča ekološka vprašanja so spodbudila nastanek landarta (najprej se je pojavil v ZDA in Veliki Britaniji, a se je hitro prijel tudi drugod). Ta je velikokrat vključeval hojo: umetniško delo je zahtevalo, da se po njem oziroma skozenj hodi (npr. Carl Andre), je skozi hojo sploh nastaja (npr. Richard Long), ali pa je bila hoja sama umetniško delo (npr. Robert Smithson). Kot miselni pripomoček je landart zaradi neposrednega angažmaja z materijo na prostem, izpostavljenosti elementom in »zobu časa«, pozornosti med privrženci novega materializma (Parikka 2015) deležen tudi v antropologiji (na primer Ingold 2011c); toda ponovno je ekologizacijo estetike nadomestila estetizacija ekologije.¹⁰

Takšno ali drugačno zanimanje za hojo in telesno gibanje nasploh je v zadnjih dvajsetih letih doživelo pravi razcvet tudi v humanistiki. Toda poudariti morava, da je v zvezi z obravnavnimi tematikami meja med umetnostjo in humanistiko velikokrat predvsem stvar »poklicne pripadnosti« in ne toliko dejanske prakse. Na to navsezadnje kažejo že

primer psihogeografije in tudi primeri ukvarjanja z zvočnimi krajinami, ki so neposredno vplivali na čutnobiografske sprehode. Skladateljica Hildegard Westerkamp je leta 1974 predlagala metodo 'zvočnih sprehodov' (angl. *soundwalks*). Te je opisala kot »vsakršno ekskurzijo, katere primarni namen je poslušati okolje« (Spletni vir 2). Po njenem mnenju gre za »dialog z okoljem«, saj tudi sprehajalci s svojimi koraki, z dihanjem itn. ustvarjajo zvok. Menila je, da smo zanemarili sluh in zvočno krajino, zvočne sprehode pa razumela kot začetek ponovnega odkrivanja in senzibilizacije naših ušes ter razvoja kakovostnejših zvočnih krajin naših mest.

Na eni strani je hoja kot specifična telesna tehnika in praksa, vpeta v različne družbenokulturne kontekste, postala predmet proučevanja (in poučevanja) v humanistiki, po drugi stani pa je postala ključni element novih metod, ki s pomočjo hoje raziskujejo človeška življenja. V luči prejšnjih in sočasnih paradigmatskih trendov v (post)humanistiki – v mislih imava zanimanje za telo in čute, t. i. prostorski obrat in obrat k mobilnosti, teorijo afekta, novi materializem, ne-representacijsko teorijo – je relevantnost hoje vsekakor razumljiva. Proučevanje hoje oziroma proučevanje »skozi« hojo se je uveljavilo v kulturni geografiji (Butler 2006; Lorimer 2010; Middleton 2010), kulturni antropologiji (Ingold in Lee Vergunst 2008a; Lee in Ingold 2006; Low 2015; Pink 2009; Degen in Rose 2012; Repič 2014) pa tudi v sociologiji (Trček 2011; Vannini, Waskul in Gottschalk 2012: 68–73; Thibaud 2013; Bates in Rhys-Taylor 2018), etnomuzikologiji (Järviluoma 2016), arhitekturi in urbanizmu (Imai 2010). V temelju raziskovanja hoje in novih metod, ki vključujejo hojo, gre za poskus, da bi »naše ideje o družbenem in simbolnem umestili v neposredne vsakodnevne dejavnosti, ki povezujejo prakso in reprezentacijo, 'delanje' [angl. *doing*], razmišljanje in govorjenje, ter tako pokazali, da vse, na nek način, poteka med gibanjem« (Ingold in Lee Vergunst 2008b: 3).

Res prednjači zanimanje za hojo – bržčas zaradi njene (relativne) pogostosti in enostavnosti – a je kljub temu le ena izmed telesnih oblik gibanja, ki so postale predmet raziskovanja in način raziskovanja v že omenjenih vedah. Kadar raziskovanje poteka »skozi« katero izmed oblik telesnega gibanja, ki so obenem razumljene kot specifični načini vzpostavljanja odnosov z okoljem, predvsem v anglosaškem svetu radi govorijo o mobilnih metodah oziroma 'vštricnih metodah' (angl. *go-along methods*; Spinney 2015), katerih stava je, podobno kot pri čutnobiografskih sprehodih, v tem, da bo veččutna, telesna dejavnost na kraju samem in v družbi drugih spontano proizvedla bolj holistične, bogate, neodtujene in »demokratske« ugotovitve. Vprašanje pa je, ali ne gre pri tovrstnih »novih« metodah zgolj za obliko akademskega znamčenja, ki reciklira starejše raziskovalne prakse, med drugimi in predvsem opazovanje z udeležbo.

Podobno kot velja, da je bilo v socialni oziroma kulturni antropologiji telo vselej prisotno, ni pa bilo vselej posta-

8 Omeniva, da je Baudelairejevo delo, ki opisuje prehodno in razdrobljeno naravo življenja v metropoli, za temelj premisleka v svoji monumentalni *Passagenwerk* vzel Walter Benjamin (1998).

9 Landart je konceptualistično umetniško gibanje, ki se je deloma kot odgovor na industrijski videz minimalizma, deloma kot pobeg pred galerijsko belo kocko in poblagovljenjem umetnosti začelo konec šestdesetih let prejšnjega stoletja. Prizadevalo si je zblížiti umetnost in naravo, ponovno poiskati izgubljeni stik z naravo, premestiti umetnost nazaj v naravno ali kulturno krajino ipd.

10 Med novjšimi umetniškimi prisvojitvami hoje omenimo zgolj Janet Cardiff in njene *audio walks*. V njih tematizira čutno zaznavo, afekt, spominjanje, domišljijo ter vprašanje, kako so te dejavnosti prepletene v kolektivnem oblikovanju pripovedi na specifičnih krajih.

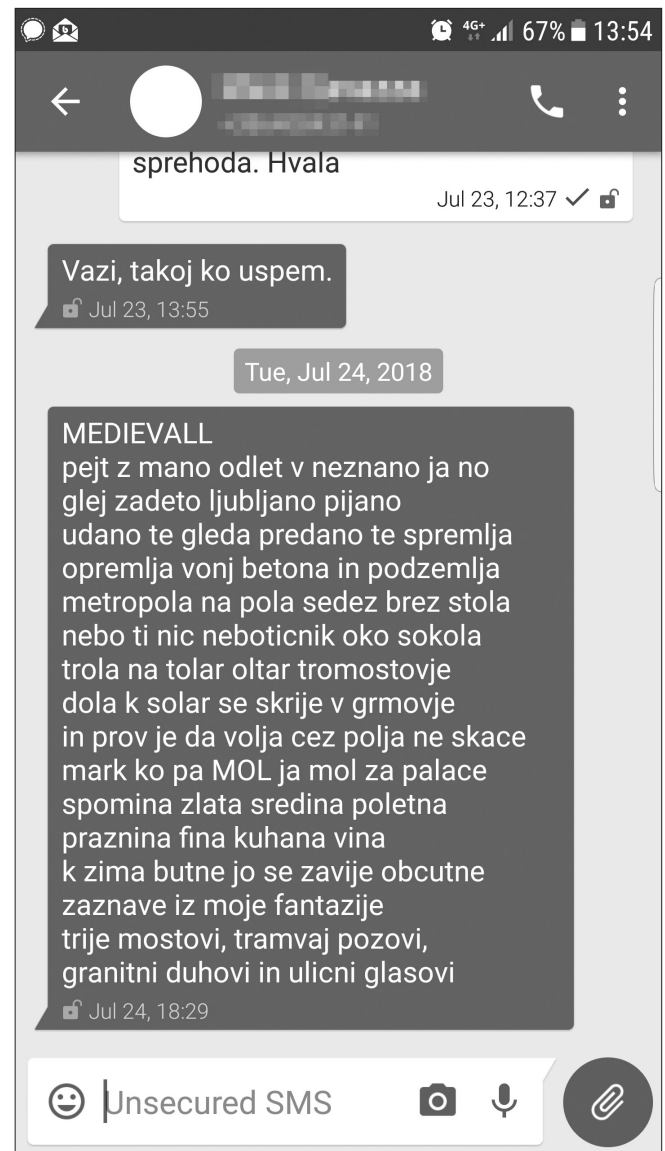
vljeno v ospredje in prevpraševano ali problematizirano (Csordas 1999: 172), lahko rečemo, da je bila hoja tako rekoč od samega začetka del etnografske prakse, a je bila kot ustrezna redko, če sploh, pripoznana (Lee in Ingold 2006; Ingold in Lee Vergunst 2008b). Kljub zajetnemu kupu literature na temo telesa, ki se je nakopičil v devetdesetih letih in ki k vprašanju telesa pristopa z različnih teoretskih izhodišč ter v najrazličnejših družbeno-kulturnih kontekstih, pa je v teh opisih dejstvo, da telo ni nepremično, ampak da se premika oziroma giblje – najpogosteje ravno hodi – večkrat zbledelo (Farnell 1999).

To seveda ne pomeni, da so analize hoje in njene vloge v družbenem in kulturnem življenju pa tudi raba hoje kot »proto-metodološkega« orodja v antropologiji ali humanistiki popolna novost. Posamezne primere najdemo v opisu telesnih tehnik oziroma telesne *hexis* kot izraza partikularnega *habitus*a (Bourdieu 1977; Mauss 1996), pa pri razmisleku o »taktikah« »navadnih« ljudi in »strategijah« oblasti in kapitala (de Certeau 2007). Da moderna (vele) mesta prežemajo človeške čute ter zahtevajo posebno večščino opazovanja in »slalomiranja« med raznoraznimi preprekami, so ugotavljali tudi že nekateri sociološki klasiki (npr. Goffman 1971).

Sodobni raziskovalci in raziskovalke, ki svoje delo tako ali drugače vežejo na hojo, poudarjajo, da hodci sveta ne prečijo, temveč so v njem dejavno udeleženi prav s svojimi telesi in čuti, da ga izkušajo oziroma doživljajo glede na raznolike in spremenljive fizikalne oziroma fizične razmere – od vremena in letnega časa do svetlobe in konkretne oblike prostora (Ingold 2011c). Med vsakdanjimi dejavnostmi ljudje ustvarjajo prostore in spreminjajo okolja kljub pogosto nenaklonjenim kulturnim, družbenim, gospodarskim in političnim razmeram (ali pa prav zaradi njih), gibanje iz enega kraja v drugega pa je obenem tudi gibanje iz družbene skupine in/ali identitete k drugi. To je tudi izhodišče topobiografije (Karjalainen 2009), načina opisovanja človeških življenj v njihovem razmerju do krajev in prostorov, ki je pomembno vplivalo na razvoj čutnobiografskih sprehodov. Skratka, ko v sodobni humanistiki govorimo o proučevanju hoje oziroma »skozi« hojo, nujno govorimo tudi o proučevanju čutnozaznavnega in »prostorjenja« (Muršič 2006), pogosto pa tudi spominjanja in povezave naštetega z različnimi vsakodnevnimi digitalnimi tehnologijami.

Čutnobiografski sprehodi na križišču novih tehnologij in raziskovalnih metod

Čutnobiografsko sprehajanje ponuja predlogo za raziskovanje osebnih in medgeneracijskih izkušenj (Tiainen, Aula in Järviluoma v tisku), ki jih spreminjajo nove informacijsko-komunikacijske tehnologije, nova urbana ekonomija in intenzivne prenovne mest. Pomembno vprašanje pa je, kako tovrstne spremembe doživljajo pripadniki in pripadnice različnih generacij.

Slika 3: SMS sporočilo s pesmijo MEDIEVALL, ki ga je na svoj mobilni telefon prejel eden izmed avtorjev članka, 24. 7. 2018.

Oglejmo si primer vprašanja čutnih izkušenj v spreminjajoči se urbani krajini in v odnosu do nove informacijsko-komunikacijske tehnologije. Uprostorjene in umrežene vizualnosti (Pink in Hjorth 2012), družbeno vpete estetike (Degen 2008), ujete v spominske celice mobilnih elektronskih naprav, lahko orišemo kar z etnografskim primerom. Po čutnobiografskem sprehodu, na katerem sta sodelovala mlajši udeleženec in njegova babica, sva mlajšega udeleženca med krajšim intervjujem v kavarni ob ljubljanskem lutkovnem gledališču vprašala, ali ga čuti in čutnozaznavno kadarkoli navdihnejo za umetniško ustvarjanje. Vedela sva namreč, da je mlajši udeleženec nadobudni raper. V odgovor na najino vprašanje je z drsenjem prsta po zaslonu odklenil svoj pametni telefon, ki ga uporablja za zapisovanje verzov, izbrskal shranjene beležke ter odrepal osnutek pesmi MEDIEVALL (glej Slika 3). Po recitaciji

je eden izmed raziskovalcev prosil mladega raperja, ali bi bil pesem pripravljen deliti z raziskovalci tudi v zapisani, digitalni obliki. Po privolitvi je pesem prek SMS sporočila posredoval enemu od raziskovalcev.¹¹

Znanstveni simpozij Etnografija 2.0: Novi pristopi za razumevanje načinov življenja, ki je spodbudil pričujočo razpravo, je naslovil vprašanje digitalne nadgradnje, nikakor pa ne nadomestitve »klasičnih« etnografskih metod. Kakor opominja Tom Boellstorff (2012: 39), je danes (digitalna) tehnologija vsenavzoča, in redke, če sploh še kateri etnografski podvig, si lahko privoščijo neupoštevane obdajajočih tehnoloških sprememb. Pri terenskemu delu se tako ne zanašamo več zgolj na lastno telo, terensko beležko, nalivnik, fotoaparati ali videokamero, temveč nas spremlja pametni telefon: klici, sporočila, avdio-video snemanje, beleženje geolokacije ali shranjevanje kratkih zaznamkov so skoraj dobesedno na dlani (glej Pink 2009: 97–114). Med izvajanjem obogatene čutne etnografije (glej Podjed 2017) postane oprema za pridobivanje podatkov komplementarni pripomoček. Pri tem si ne smemo delati utvare, da so podatki, pridobljeni s katerimikoli tehničnimi sredstvi, docela nepristranski in celostni, sploh ko raziskujemo čutno zaznavo, izkušnje prostora in življenja posameznikov oziroma – natančneje rečeno – njihov govor o navedenem. Etnografija, pa čeprav se osredotočamo na čute in čutno zaznavo, nas ponovno vklene v prisilni plašč jezika, kjer je čutno izkustvo ubesedeno skozi singularno biografsko pripoved – posameznik stvari retroaktivno sestavi v zanj smiselno celoto.

Antropologija se že od samega začetka medmrežnih povezav v devetdesetih letih odziva na svet, vse bolj prepleten z digitalno tehnologijo, in se nanj »priklaplja« z novimi raziskovalnimi metodami. Naj spomniva, da je leta 1991 prve korake k proučevanju kiberprostora naredil zbornik *Cyberspace: First Steps* (Benedikt 1991), leta 1994 pa se je Arturo Escobar (1994) zavzel za oblikovanje »antropologije kiberkulture« (Haverinen 2015: 80–82). Po preteklih burnih debatah o poimenovanju nove veje antropološkega raziskovanja in raziskav novih digital(izira)nih terenov se danes srečujemo s produktivnimi sodelovanji med humanistiko in računalništvom. Dediščino etnografskih metod (in raziskovalnega instrumentarija) pri preučevanju izbrane resničnosti lahko obogati odpiranje, ne pa zatiskanje oči pred izzivi, ki nam jih postavljajo nove tehnološke (z)možnosti. Tako lahko denimo algoritme vprežemo v klasifikacije kulturne dediščine za razvrščanje slovenskih kozolcev (Pretnar idr. 2018) ali z njimi poganjamo na temelju etnografske raziskave razvite mobilne aplikacije (Spletni vir 4).

Vse kaže, da je poziv Tricie Wang (po Haverinen 2015), naj se raziskave, ki vključujejo t. i. velike podatke, dopolnijo z geertzevskimi gostobesednimi opisi, naletel na plodna tla. Metodološko sintezo (Curran 2013; Boellstorff in Maurer 2015) najdemo na primer v članku *Vonjski zemljevidi: Digitalno življenje urbanih krajin vonjav* (Spletni vir 5), v katerem se informatizirana geolingvistika sreča z urbano etnografijo čutno zaznavnega. Avtorji omenjenega članka kvalitativno in kvantitativno obravnavanje urbanih 'krajin vonjav' (*smellscapes*; glej Porteous 1985) združijo predvsem v Barceloni in Londonu. Metodološko se raziskovanja težko ulovljivih vonjav lotijo na tri načine. Najprej s pomočjo olfaktometra določijo štiri glavne značilnosti vonja: značaj, jakost, trajanje in pogostost. Nato v sedmih evropskih in ameriških mestih med čutnimi sprehodi udeleženci z dejavnim osredotočanjem na olfaktorno okolje identificirajo njim izrazite vonjave. Pri tretjem načinu zbiranja podatkov pa zapisi o vonjavah nastanejo s pomočjo podatkovnega rudarjenja družbenih omrežjih Flickr, Instagram in Twitter. Nabor velikih podatkov je zajel več milijonov geolociranih fotografij, videov in tvi-tov, povezanih z Barcelono oziroma Londonom, ki so jih nato preslikali na zemljevide omenjenih mest. Na temelju prejšnjih korakov so tako dobili zemljevide, ki prikazujejo koncentracije posameznih ljudem bolj ali manj ljubih vonjav. Ugotovitve raziskave so uporabne tako v akademskem kot umetniškem pa tudi aplikativnem kontekstu (Spletni vir 5).

Pravnoformalno dojemanje znanstvenih metod, kot ga ukvirjajo nacionalne in nadnacionalne direktive, postavlja tudi nove, prej še neznane »etične« zagate, sploh ko se govori o zbiranju, hrambi in procesiranju (digitaliziranih) podatkov – prav o teh pa piševa v nadaljevanju.

Etični vidiki: med formalizmom, zakonodajo in terenskim delom

Začenjava z najbolj temeljnim antropološkim etičnim imperativom: sogovorniki nam zaupajo informacije z mislijo, da jim te ne bodo škodovale ali jih ogrozile. Kot raziskovalci in raziskovalke moramo to prepričanje jemati z največjo resnostjo in pridobljenih informacij ne smemo uporabiti na način, ki bi sogovornikom lahko škodoval (Bernard po Muršič 2011: 97). Zaupanja seveda ne bodo pričarale zapletene zakonske direktive, privolitvena soglasja ali kakšna druga dovoljenja, če ob tem ne bomo zvesti osnovnim etičnim načelom. Pa vendar je dandanes formaliziran etični ustroj vključen v vsako družboslovno in humanistično raziskovanje ter neizogibno narekuje pravne vidike produkcijskih pogojev in raziskovalnih načinov, s katerimi se lotevamo dela – še zlasti, če delujemo v mednarodni raziskavi in delamo z mladoletnimi osebami. Raziskovanje se v današnjem času nenehno srečuje s protislovjem med zahtevami po objavljanju v prosto dostopnih publikacijah (OpenAccess) in z vedno strožjimi

11 Digitalne sledi ponovno odpirajo vprašanja hrambe in anonimizacije podatkov: Je (bil) osebni pametni telefon, na katerega je bilo besedilo pesmi poslano, dovolj dobro zavarovan za hrambo sporočila? Kako ukrepati v primeru kraje ali izgube telefona?

obveznostmi evropske zakonodaje na področju varovanja osebnih podatkov (npr. s Splošno uredbo o varstvu podatkov 2016/679); poleg tega so priporočila po objavljanju v prosto dostopnih znanstvenih revijah postala prvi pogoj za financiranje raziskav (Järviluoma in Ruotsalainen 2018).

Posebno pozornost zahteva sodelovanje mladoletnih (Alderson in Morrow 2011; Sargeant in Harcourt 2012). Na konkretnem primeru je vključevanje otrok in mladostnikov v raziskovalne sprehode pomenilo, da za soglasje za sodelovanje v raziskavi ne pridobimo le podpisa skrbnikov, temveč da otrokom na njim razumljiv način razložimo cilje in metode raziskave.¹² Seveda je morala pred tem zeleno luč prižgati še tripartitna etična komisija (Univerze Vzhodne Finske, Univerze v Brightonu in Univerze v Ljubljani).

Da etične komisije marsikomu povzročajo sive lase, ne preseneča pretirano. Steinar Parker (v Kvale 2011: b. n. s.) je na etične komisije v Združenem kraljestvu naslovil kritiko, da dajejo prednost kvantitativnim metodam pred kvalitativnimi in tako posredno preprečujejo oblikovanje novih raziskovalnih metod, ki niso ukodirane v »ples ničel in enic« (Muršič 2018). Nekaj podobnega velja na drugi strani Atlantika za institucionalne 'revizijske odbore' (angl. *review boards*) in njihove napotke za etične raziskave ljudi, saj napenjajo jadra novega metodološkega konservativizma (Lincoln v Kvale 2011: b. n. s.). Etika okostenele pravniške logike ima več z moraliziranjem in s pravno-formalističnimi omejitvami, ki v ljudeh vidijo največkrat zgolj številke in nevarnost tožb, kot pa z iskreno skrbjo za dobrobit raziskovanih ljudi. Skrb tako ni namenjena ljudem, ki jih raziskujemo, niti raziskovalcem, ki opravljajo svoje delo, temveč varovanju institucij, pod okriljem katerih se raziskave izvajajo.

Vprašanje, ki ga morava postaviti na tem mestu, je vprašanje anonimnosti in anonimizacije. V nasprotju s preteklostjo je danes anonimizacija v vsakem antropološkem prizadevanju razumljena kot nekaj nujnega. Če vsi člani in članice raziskovalne ekipe potrebujejo dostop do vseh transkripcij oziroma prevodov opravljenih pogovorov, in če je vseh posnetkov na stotine ur, izvirne zvočne posnetke po navadi transkribirajo zunanji izvajalci.¹³ Ti se morajo pisno zavezati k molčečnosti in skrbnemu ravnanju z gradivom (da ga ne delijo naprej tretjim osebam, da ga po opravljeni transkripciji izbrišejo s svojih računalnikov

ipd.). Toda če je anonimizacija sodelujočih popolnoma izvedljiva pri transkribiranem gradivu, kako, če sploh, anonimizirati plejado avdio- in videoposnetkov čutnobiografskih sprehodov in intervjujev, da bo te mogoče uporabiti v produkciji etnografskih filmov, radijskih programov in interaktivnih spletnih aplikacij, h kateri se je projekt »SENSOTRA« v prijavi zavezal? Multimedijaska, interaktivna predstavitev raziskovalnih rezultatov pa tudi t. i. popularizacija raziskave s sprotimi objavami preliminarnih ugotovitev na družbenih omrežjih je namreč ena izmed postavk pri prijavi raziskav na evropske razpise. Trčile so izbrane raziskovalne metode in pravnoformalne omejitve, ki jih nalagajo univerzitetna, nacionalna in nadnacionalna etična telesa. Rešitev nakazanega paradoksa prav gotovo ne more biti v popolnem uničenju neanonimiziranih podatkov, pridobljenih na čutnobiografskih sprehodih, kakor je svetovalo etično telo ene izmed univerz, lahko pa v vseh gradivih konsistentno uporabljamo psevdonimizacije, pristop, pri katerem osebna imena in druge identifikacijske podatke zamenjamo s psevdonimi, na vizualnih posnetkih zameglimo obraze sodelujočih ipd.

Beseda je dala besedo

Kakor se na prvi pogled zdi, da je zastavitev raziskovalne metode čutnobiografskih sprehodov enostavna in neproblematična, pa poglobljen pogled razkrije pestro genealogijo, ki po eni strani črpa navdih v heterogenih umetniških praksah, po drugi pa se kali na polju, ki je dozdevno presešlo domnevne omejitve kartezijanske tradicije, reducirajoče osredotočanje na jezik in reprezentacijo.

Njena zakoreninjenost v umetniških praksah, humanističnem premisleku čutov in prostora omogoča razumevanje mesta, ki ni zavezano diskurzivni analizi (mesto kot tekst), temveč se predvsem naslanja na interpretacije čutnoprostorskih vtisov (mesto kot tekstura). V tem smislu čutnobiografski sprehodi v polni maniri upoštevajo poziv Paula Stollerja (1997) po 'čutnem proučevanju' (angl. *sensuous scholarship*), se pravi proučevanju – teoriji in metodologiji – čutnega skozi čute in za čute (Vannini, Waskul in Gottschalk 2012: 62–63).

Toda metoda čutnobiografskih sprehodov spodbuja spominjanje in pripovedovanje, ki, čeprav individualno ostajata zavezana družbenemu in kulturnemu, pa kot taka ne moreta ubežati dejstvu, da ljudje govorimo in smo bitja simbolnega. Tako se zahteva po opustitvi 'jezika' (v smislu *langue*) kot relevantni kategoriji oziroma njeni identifikaciji z 'govorom' (v smislu *parole*) in celo s čutnozaznavnim izkaže kot nezadostna.

Da gre pri preučevanju čutnega skozi čute in za čute v resnici nemara zgolj za naivno ambicijo, postane jasno z neizbežno »lingvistično alkimijo«, ko »prevajamo« in »presnavljamo« singularno čutno izkustvo in telesno zaznavo skozi in v jezik. V nekem elementarnem smislu to odvisnost tovrstnega čutnega proučevanja kot takega izdaja vsem na

12 Za povzetek antropoloških in etnoloških raziskav na Slovenskem, v katerih so sodelovale mladoletne osebe, glej Ramšak (2007) in Turk Niskač (2015).

13 Interdisciplinarno raziskovanje v mednarodnem projektu narekuje nenehno medrežno izmenjavo in možnost dostopanja do podatkov (fotografij, video- in audiodosnetkov, transkripcij, prevodov, dnevnikov itn.). S tem se odpirajo nova vprašanja, kako zagotoviti varno hrambo ves čas dostopne velikanske količine anonimiziranega gradiva. Za hrambo podatkov in interno izmenjavo podatkov »SENSOTRA« uporablja bazo podatkov EUDAT B2ACCESS, ki uporabnikom pripadajočo infrastrukturo varne avtentikacije nudi z uporabo različnih poverilnic.

očeh skrito osredotočanje na tisto, kar so nam sogovorniki in sogovornice povedali, raziskovalci (oziroma zunanji sodelavci in sodelavke) pa transkribirali in prevedli.

Če kje, potem gre prav v tem, nikakor ne obrobno vidiku proučevanja, za izneverjenje Barthesovemu zrnju glasu, pa tudi zrnju čutnega. Toda kar se z vidika čutnega proučevanja kaže kot težava »nečutnega« proučevanja, ni v čutni zaznavi in telesu domnevno antitetičnem jeziku oziroma v mišljenju, ki priznava jeziku pomembno vlogo v človeških življenjih. Kvečjemu je težava prav v prizadevanju, da bi neposredno zajeli »stvar samo« – čutnozaznavno doživljanje prostora, čustva in afekte, ki se ob tem porajajo. Če odstranimo jezik, kaj od navedenega nam ostane? Metode, kot so čutnobiografski sprehodi, so tako lahko le orodje, s katerim omogočimo »dovolj dobro«, nemara celo »boljše« pripovedovanje, tj. ubesedovanje. To pa je navsezadnje tisto, kar moremo spoznati, kar seveda ne pomeni, da eksperimentiranje z najrazličnejšimi mediji ni mogoče ali dobrodošlo, ostaja pa vprašanje, ali se s tovrstnim početjem ne povrnemo k svojemu »izvoru« – umetniškemu udejstvovanju in predajanju estetskemu ugodju v sprehodih po mestih – in se v isti gesti ne odrečemo premišljevanju o njem.

Literatura

- ALDERSON, Priscilla in Virginia Morrow: *The Ethics of Research with Children and Young People: A Practical Handbook*. London: SAGE Publications, 2011.
- BAJIČ, Blaž: Gospoda Timothyja Ingolda prevrat znanosti. *Glasnik SED* 56 (3–4), 2016, 17–30.
- BATES, Charlotte in Alex Rhys-Taylor (ur.): *Walking Through Social Research*. New York in London: Routledge, 2018.
- BENEDIKT, Michael: *Cyberspace: First Steps*. Cambridge: MIT Press, 1991.
- BENJAMIN, Walter. *Izbrani spisi*. Ljubljana: Studia humanitatis, 1998.
- BOELLSTORFF, Tom: Rethinking Digital Anthropology. V: Heather A. Horst in Daniel Miller (ur.), *Digital Anthropology*. London, New York: Berg, 2012, 39–60.
- BOELLSTORFF, Tom in Bill Maurer (ur.): *Data, Now Bigger and Better!* Chicago: Prickly Paradigm Press, 2015.
- BOURDIEU, Pierre: *Outline of a Theory of Practice*. Cambridge: Cambridge University Press, 1977.
- LE BRETON, David: *Sensing the World: An Anthropology of the Senses*. London: Bloomsbury, 2017.
- BUCKINGHAM, David: Foreword. V: Michael Thomas (ur.), *Deconstructing Digital Natives: Young People, Technology, and the New Literacies*. New York in London: Routledge, 2011, ix–xi.
- BUTLER, Toby: A Walk of Art: The Potential of the Sound Walk as Practice in Cultural Geography. *Social & Cultural Geography* 7 (6), 2006, 889–908.
- CARERI, Francesco: *Walkscapes: Walking as an Aesthetic Practice*. Ames: Culicidae Architectural Press, 2017.
- DE CERTEAU, Michel: *Iznajdba vsakdanjosti: Umetnost delovanja*. Ljubljana: Studia Humanitatis, 2007.
- CLASSEN, Constance: Foundations for an Anthropology of the Senses. *International Social Science Journal* 49 (153), 1997, 401–412.
- CLIFFORD, James: Introduction: Partial Truths. V: James Clifford in George E. Marcus (ur.), *Writing Culture: The Poetics and Politics of Ethnography*. Berkeley, University of California Press, 1986, 1–26.
- COVERLY, Merlin: *Psychogeography*. Herts: Pocket Essentials, 2006.
- CSORDAS, Thomas J. (ur.): *Embodiment and Experience: The Existential Ground of Culture and Self*. Cambridge: Cambridge University Press, 1994.
- CSORDAS Thomas J.: The Body's Career in Anthropology. V: Henrietta Moore (ur.), *Anthropological Theory Today*. Cambridge: Polity, 1999, 172–205.
- CURRAN, John: Big Data or 'Big Ethnographic Data'? Positioning Big Data within the Ethnographic Space. *Ethnographic Praxis in Industry Conference Proceedings*, 2013, 62–73.
- DEGEN, Mónica Montserrat: *Sensing Cities: Regenerating Public Life in Barcelona and Manchester*. London: Routledge, 2008.
- DEGEN, Mónica Montserrat in Rose Gillian: The Sensory Experiencing of Urban Design: The Role of Walking and Perceptual Memory. *Urban Studies* 49 (15), 2012, 3271–3287.
- EAGLETON, Terry: *The Ideology of the Aesthetic*. Malden, Oxford in Carlton: Blackwell Publishers, 1990.
- EDENSOR, Tim: Walking in the British Countryside: Reflexivity, Embodied Practices and Ways to Escape. *Body & Society* 6 (3–4), 2000, 81–106.
- ESCOBAR, Arturo: Welcome to Cyberia. Notes on the Anthropology of Cyberculture. *Current Anthropology* 35 (3), 1994, 211–231.
- FARNELL, Brenda: Moving Bodies, Acting Selves. *Annual Review of Anthropology* 28, 1999, 341–73.
- GOFFMAN, Erving: *Relations in Public*. Piscataway: Transaction Publishers, 1971.
- HAVERINEN, Anna: Internet Ethnography: The Past, the Present and the Future. *Ethnologia Fennica* 42, 2015, 79–90.
- HORST, Heather in Daniel Miller: *The Cell Phone: An Anthropology of Communication*. Oxford in New York: Berg, 2006.
- HOWES, David: *Sensual Relations: Engaging the Senses in Culture and Social Theory*. Ann Arbor: University of Michigan Press, 2003.
- HOWES, David: Response to Sarah Pink. *Social Anthropology* 18 (3), 2010a, 333–336.
- HOWES, David: Response to Sarah Pink. *Social Anthropology* 18 (3), 2010b, 338–340.
- HOWES, David: Reply to Tim Ingold. *Social Anthropology* 19 (3), 2011a, 318–322.
- HOWES, David: Reply to Tim Ingold. *Social Anthropology* 19 (3), 2011b, 328–331.

- IMAI, Heide: Sensing Tokyo's Alleyways: Everyday Life and Sensory Encounters in the Alleyways of a City in Transition. V: Kalekin-Fishman Devorah in Kelvin E.Y. Low (ur.), *Everyday Life in Asia: Social Perspectives on the Senses*. Farnham: Ashgate, 2010, 63–84.
- INGOLD, Tim: Worlds of Sense and Sensing the World: A Response to Sarah Pink and David Howes. *Social Anthropology* 19 (3), 2011a, 313–317.
- INGOLD, Tim: Reply to David Howes. *Social Anthropology* 19 (3), 2011b, 323–327.
- INGOLD, Tim: *Being Alive: Essays on Movement, Knowledge, and Description*. London: Routledge, 2011c.
- INGOLD, Tim in Jo Lee Vergunst (ur.): Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot. Surrey: Ashgate, 2008a.
- INGOLD, Tim in Jo Lee Vergunst: Introduction. V: Tim Ingold in Jo Lee Vergunst (ur.), *Ways of Walking: Ethnography and Practice on Foot*. Aldershot: Ashgate, 2008b, 1–19.
- JÄRVILUOMA, Helmi: Art and Science of Sensory Memory Walking. V: Marcel Cobussen, Vincent Meelberg in Barry Truax (ur.), *The Routledge Companion to Sounding Art*. New York: Routledge, 2016, 191–204.
- JÄRVILUOMA, Helmi in Jari Ruotsalainen: Betoniporsaita avoimen tiedon valtatiellä: SENSOTRA-hanke tietosuojalainsäädännön murroksessa. *Elore* 25 (2), 2018, 141–151.
- KARJALAINEN, Pauli: Topobiography Remembrance of Places Past. *Nordia geographical publications* 38 (5), 2009, 31–34.
- KVALE, Steinar: *Doing Interviews*. London: SAGE, 2011.
- LEE, Jo in Tim Ingold: Fieldwork on Foot: Perceiving, Routing, Socializing. V: Simon Coleman in Peter Collins (ur.), *Locating the Field: Space, Place and Context in Anthropology*. Oxford: Berg, 2006, 67–86.
- LORIMER, Hayden: New Forms and Spaces for Studies of Walking. V: Tim Cresswell (ur.) *Geographies of Mobilities: Practices, Spaces, Subjects*. London: Ashgate, 2010, 19–34.
- LOW, Kelvin E. Y.: The Sensuous City: Sensory Methodologies in Urban Ethnographic Research. *Ethnography* 16 (3), 2015, 295–312.
- LUTHAR, Breda in Tanja Oblak Črnič: Medijski repertoarji in diskurzivne skupnosti. *Teorija in praksa* 52 (1–2), 2015, 7–30.
- MAUSS, Marcel: Telesne tehnike. V: Marcel Mauss (ur.), *Esej o daru in drugi spisi*. Ljubljana: ŠKUC, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, 1996, 203–226.
- MICHAEL, Mike: These Boots are Made for Walking ...: Mundane Technology, the Body and Human-Environment Relations. V: Phil Macnaghten in John Urry (ur.), *Bodies of Nature*. London, Thousand Oaks in New Delhi: Sage, 2001, 107–126.
- MIDDLETON, Jennie: Sense and the City: Exploring the Embodied Geographies of Urban Walking. *Social & Cultural Geography* 11 (6), 2010, 575–596.
- MURŠIČ, Rajko: Nova paradigma antropologije prostora: Prostorjenje in človeška tvornost. *Glasnik SED* 46 (3–4), 2006, 48–54.
- MURŠIČ, Rajko: *Metodologija preučevanja načinov življenja: Temelji raziskovalnega dela v etnologiji ter socialni in kulturni antropologiji*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2011.
- MURŠIČ, Rajko: The Touch of Memory: Ljubljana in Sensobiographic Walks. *Ars & Humanitas* (v tisku).
- MURŠIČ, Rajko: Informacijska entropija in vsakdanje življenje: Izkušnja prostora in senzorična revolucija (neobjavljeno predavanje). *Etnografija 2.0: Novi pristopi za razumevanje načinov življenja: Znanstveni simpozij*. Ljubljana, 31. maj 2018.
- PARIKKA, Jussi: Earth Forces: Contemporary Land Arts, Technology and New Materialist Aesthetics. *Cultural Studies Review* 21 (2), 2015, 47–75.
- PINK, Sarah: *Doing Sensory Ethnography*. Thousand Oaks: Sage Publications, 2009.
- PINK, Sarah: The Future of Sensory Anthropology / the Anthropology of the Senses. *Social Anthropology* 18 (3), 2010a, 331–333.
- PINK, Sarah: Response to David Howes. *Social Anthropology* 18 (3), 2010b, 336–338.
- PINK, Sarah in Larissa Hjorth: Emplaced Cartographies: Reconceptualising Camera Phone Practices in an Age of Locative Media. *Media International Australia* 145, 2012, 145–155.
- PODJEJ, Dan: Augmented Ethnography on the Road. V: Dan Podjed in Simona Bezjak (ur.), *Research on the Road: Methodology and Practice of Studying Traffic, Driving Habits, and Sustainable Mobility*. Ljubljana: ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, 2017, 15–41.
- PORTEOUS, J. Douglas: Smellscape. *Progress in Physical Geography: Earth and Environment* 9 (3), 1985, 356–378.
- PRETNAR, Ajda idr.: Power of Algorithms for Cultural Heritage Classification: The Case of Slovenian Hayracks. *AIUCD 2018: Patrimoni culturali nell'era digitale: Memorie, culture umanistiche e tecnologie: Settimo convegno annual*. Università di Bari Aldo Moro, 31. januar–2. februar, 2018, 212–215.
- RAMŠAK, Mojca: Etnološko preučevanje otrok v slovenski etnologiji in folkloristiki. *Etnolog* 17, 2007, 31–41.
- REPIČ, Jaka: Gibanje kot prostorske prakse in ekonomske strategije na primeru družinskega sirsarstva v Bohinju. *Ars & Humanitas* 8 (1), 2014, 38–57.
- SARGEANT, Jonathon in Deborah Harcourt. *Doing Ethical Research with Children*. New York: Open University Press, 2012.
- SCHNEIDER, Arnd: On 'Appropriation': A Critical Reappraisal of the Concept and Its Application in Global Art Practices. *Social Anthropology* 11 (2), 2003, 215–229.
- SPINNEY, Justin: Close Encounters? Mobile Methods, (Post) phenomenology and Affect. *Cultural Geographies* 22 (2), 2015, 231–246.
- STANOJEV, Sašo in Viktorija Florjančič: *Digitalna pismenost srednješolcev*. Koper: Založba Univerze na Primorskem, 2018.
- STOLLER, Paul: *Sensuous Scholarship*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1997.
- THIBAUD, Jean-Paul: Commented City Walks. *Wi: Journal of Mobile Culture* 7 (1), 2013, 1–32.
- THOMAS, Michael (ur.): *Deconstructing Digital Natives: Young People, Technology, and the New Literacies*. New York in London: Routledge, 2011.

TIAINEN, Milla, Inkeri Aula in Helmi Järviluoma-Mäkelä: Transformations in Mediations of Lived Sonic Experience: A Sensobiographic Approach. V: Friedlind Riedel in Juha Torvinen (ur.), *Atmosphere and Auditory Cultures: Essays on Feeling in Music and Sound*. London: Routledge (v tisku).

TRČEK, Franc: *Lomopohajkovelec: Nizkotehnoška globalna subkultura v dobi tehnokulture*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2011.

TURK NISKAČ, Barbara: Otroci in otroštvo v etnologiji in antropologiji. *Glasnik SED* 55 (1–2), 2015, 32–40.

VANNINI, Phillip, Dennis D. Waskul in Simon Gottschalk: *The Senses in Self, Society, and Culture: A Sociology of the Senses*. London: Routledge, 2012.

VENÄLÄINEN, Juhana: Aural Commons without an Aural Community? Notes on the Political Economy of Soundscapes. *Cultural Analysis* (v tisku).

WILLIAMS, Raymond: *Marxism and Literature*. Oxford: Oxford University Press, 1977.

Spletni viri

Spletni vir 1: JÄRVILUOMA, Helmi: Sensory Transformations and Transgenerational Environmental Relationships in Europe, 1950–2020. SENSOTRA Research Plan B2. ERC-ADG – Advanced Grant, 2015; <https://bit.ly/2DKxfTB>, 26. 11. 2018.

Spletni vir 2: WESTERKAMP, Hildegard: Soundwalking; <https://bit.ly/2IzyU1G>, 26. 11. 2018.

Spletni vir 3: DEBORD, Guy: Introduction to a Critique of Urban Geography; <https://bit.ly/2DYdPeF>, 26. 11. 2018.

Spletni vir 4: PODJED, Dan: Ethnography-based Smartphone App for Promotion of Sustainable Mobility and Healthy Lifestyle. *Critical Anthropology for Global Health*; <https://bit.ly/2ReZaPs>, 26. 11. 2018.

Spletni vir 5: QUERCIA, Daniele, Rossano Schifanella, Luca Maria Aiello in Kate McLean: Smelly Maps: The Digital Life of the Urban Smellscapes. Association for the Advancement of Artificial Intelligence, 2015; <https://bit.ly/2DOmrUD>, 26. 11. 2018.

Sensobiographic Walks: Between Anthropology of the Senses and Anthropology of Digital Technologies

The article focuses on the main method of the SENSOTRA – *Sensory Transformation and Transgenerational Environmental Relations in Europe between 1950 and 2020* research, namely the method of sensobiographic walks, and mentions the method of in-depth interviews and analysis of secondary material, which are, likewise, utilised in the project. After contextualising this research in the field of the anthropology of the senses, the article presents the demographic disposition of the research conducted in Ljubljana, Turku and Brighton. The article continues by describing in detail the method of sensobiographic walks. The walks are performed in pairs comprised of persons born in the 1930-1949 and 1990-2005 periods. It is the research participants who lead the walks along the paths of their own choosing. The method of sensobiographic walks confronts research participants with places important to them in the past and/or in the present, thus encouraging them to remember and describe their sensory experiences. Furthermore, the article outlines the history of artistic appropriations of walking, since these have directly or indirectly influenced the emergence of sensobiographic walks, as well as other, related methods that have become popular in recent years. These methods are characterised by their focus on the dynamic interweaving of physical movement, sensory perception, place, remembrance, narration, and digital technologies. The use of digital technologies, both among the people studied and as a methodological aid, raises a series of ethical issues, which are complicated by the requirement to anonymise personal information and the need to safely store the acquired data on the World Wide Web in a way that makes it accessible to other researchers. The article also addresses some of these issues and, in conclusion, briefly argues that no immediate access to sensory perception is available and that it is possible to know only the verbalizations of these perceptions.

